Eugen COŞERIU

Tübingen

LATINITATEA ORIENTALĂ

1. *Preliminarii.*

Latinitatea orientală este reprezentată de români, adică de vorbitorii limbii latine (ori neolatine) orientale; iar aceasta este astăzi — şi de multe secole — **numai limba română** ca limbă istorică (opusă altor limbi istorice, ca italiana, franceza, spaniola, germana, engleza, rusa etc.), cu cele patru dialecte ale ei: daco-român, istroromân, aromân şi meglenoromân.

Romaniştii împart Romania europeană — spaţiul lingvistic romanic în Europa — într-o "Romanie occidentală" şi o "Romanie orientală" separate prin linia Spezia-Rimini. Romania "orientală" (ori "apenino-balcanică") cuprinde dialectele italiene la sud de linia Spezia-Rimini, limba dalmată şi limba română. Dar în acest caz e vorba de o unitate genealogică încă "preromanică", anterioară formării limbilor romanice ca limbi istorice independente şi, în ceea ce priveşte limba română, anterioară întreruperii totale, sau aproape totale, a contactelor între Italia — ori, mai bine zis, spaţiul lingvistic italo-romanic — şi graiurile româneşti ori preromâne —, adică spaţiul lingvistic românesc. În afară de aceasta, criteriul genealogic, deşi, bineînţeles, esenţial şi primar, nu e singurul criteriu cînd e vorba de a clasifica limbile şi de a stabili poziţia unei limbi în raport cu alte limbi. Vom aplica de aceea aici mai multe criterii pentru a stabili cu exactitate, deşi numai în linii mari: a) poziţia limbii române între limbile romanice; b) poziţia dialectelor româneşti în cadrul limbii române ca limbă istorică; c) poziţia aşa-zisei limbi moldoveneşti în cadrul dialectului dacoromân şi în rapo rt cu limba română comună exemplară şi literară.

2. *Cadrul teoretic al problemei.*

Ca să înţelegem care este locul limbii române între limbile romanice şi care sînt raporturile între dialectele şi graiurile româneşti în cadrul latinităţii orientale, trebuie să precizăm mai întîi că:

a) Limbajul în general e guvernat de două principii universale, care se află între ele într-un raport dialectic: **creativitatea** (faptul că limbajul este în esenţa sa activitate creatoare sau enérgeia) şi **alteritatea** (faptul că limbajul este totdeauna "şi pentru alţii", "şi al altora", nu numai pentru un individ şi al unui singur individ). Creativitatea duce pe plan istoric la diversitate; alteritatea, la omogenitate. Alteritatea — solidaritatea între vorbitori — este raţiunea de a fi a limbilor şi a continuităţii acestora în istorie; datorită alterităţii, limbajul se prezintă totdeauna sub formă de tradiţii istorice pe care le numim "limbi". Tot alterităţii i se datorează, în fond, formarea limbilor comune şi exemplare (standard) supradialectale, adică situate deasupra varietăţii dialectale şi regionale a limbilor. Dar alteritatea nu anulează creativitatea: creativităţii i se datorează "dinamica" limbilor — "schimbarea lingvistică" într-un anumit sens constantă — şi, în sincronie, varietatea "internă" a oricărei limbi.

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

b) O limbă este o **tehnică istorică** a vorbirii: nu un produs static, un "lucru", ci un sistem dinamic de procedee, de moduri de a produce.

c) În structura unei tehnici lingvistice, se pot deosebi trei niveluri: **norma** limbii (realizarea comună și tradițională a tehnicii), **sistemul** limbii (opozițiile distinctive sau funcționale, atît de conținut — semantice —, cît și de expresie — materiale —, atît în gramatică, cît și în vocabular) și **tipul lingvistic** (principiile de structurare funcțională, categoriile de opoziții funcționale ale unei limbi).

Un sistem poate corespunde mai multor norme de realizare; și un tip, mai multor sisteme.

d) Afinitatea sau analogia între limbi diferite poate fi de trei tipuri, care nu trebuie confundate. Ea poate fi istorică primară sau *genealogică* (datorită provenienței din aceeași limbă istorică anterioară, adică faptului că limbile respective reprezintă forme ulterioare ale unei singure limbi anterioare; rezultatele dezvoltării istorice a unei singure limbi), *tipologică* (datorită faptului că limbile respective țin de același tip structural, chiar fără a fi înrudite din punct de vedere genealogic) și istorică secundară sau "*areală*" (datorită faptului că limbile respective, independent de originea lor, aparțin unei aceleiași "arii" de influențe unilaterale sau reciproce). Analogia de natură genealogică este atît funcțională, cît și materială: limbile "înrudite" în acest sens se aseamănă și din punct de vedere material (de exemplu, formele și procedeele morfologice "moștenite" ale limbii engleze se aseamănă cu forme și procedee morfologice ale altor limbi germanice). Analogia de natură tipologică e analogie de procedee și categorii funcționale (de exemplu, maghiara și turca prezintă aceleași procedee generale de "aglutinare" și de "armonie vocalică"). Analogia de origine "areală" e în primul rînd analogie de "conținut": limbile respective utilizează în același fel "instrumentele" (formele) lor de origine materială diferită.

Prin urmare, limbile pot fi comparate între ele și clasificate din aceste trei puncte de vedere: ele pot constitui clase genealogice sau "*familii* lingvistice", clase tipologice și clase "areale" sau "*ligi* lingvistice" (G. A. Klimov). Aceste clase pot, bineînțeles, să coincidă; și coincid chiar de cele mai multe ori, însă nu în mod necesar. Cu alte cuvinte: limbile din aceeași familie țin de regulă de același tip lingvistic și aparțin de obicei aceleiași arii lingvistice; ele pot însă și să dezvolte tipuri lingvistice diferite și pot fi atrase în arii diferite de afinitate secundară. Astfel, engleza diferă la nivelul tipului lingvistic de celelalte limbi germanice (și, mai ales, de limba germană); tot astfel, limba bulgară modernă prezintă un alt tip lingvistic decît celelalte limbi slave și, din punct de vedere areal, aparține așa-zisei ligi lingvistice "balcanice".

Aceleași distincții se pot aplica și "dialectelor", care, de fapt, nu sînt altceva decît limbi — sisteme lingvistice — "sintopice" (delimitate în spațiu) subordonate unei limbi istorice. Între dialectele aceleiași limbi istorice există prin definiție unitate genealogică; ele pot însă dezvolta subtipuri diferite în cadrul aceluiași tip și pot fi atrase în arii lingvistice diferite. Ba mai mult: dialecte înrudite genealogic, dar ținînd de sisteme dialectale diferite, pot converge într-o singură limbă istorică. Acesta este cazul limbii italiene: italiana, ca limbă istorică, cuprinde, datorită convergenței în

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

epoca preromanică şi romanică, dialecte care, la origine, ţineau de ramuri diferite ale limbii latine vulgare.

e) Şi schimbarea lingvistică, considerată pentru aceleaşi serii de fapte în mai multe limbi (sau în mai multe dialecte), poate fi, din aceleaşi motive, de trei tipuri (Klimov). În raport cu unitatea genealogică originară, schimbarea este **divergenţă** şi duce la diversitate la nivelul normei şi al sistemului, uneori şi la nivelul tipului; în cadrul tipului lingvistic, este **paralelism** (schimbare în acelaşi sens cît priveşte principiile de structurare); şi, în cadrul unităţii "areale", este **convergenţă**. Între sistem şi normă, raportul este, formal, acelaşi ca între tip şi sistem: sistemul se realizează în norme diferite, dar schimbările în aceste norme sînt paralele.

3. *Limbile romanice.*

Limbile romanice constituie, în primul rînd o unitate genealogică: o **familie de limbi**. În această familie se pot deosebi: "o subfamilie" occidentală şi o "subfamilie" orientală (italiana, dalmata, româna), limba sardă rămînînd "între" aceste două subfamilii.

În al doilea rînd, toate limbile romanice, în afară de franceza modernă, ţin şi de acelaşi **tip lingvistic**, care, cum am putut stabili cu altă ocazie, nu este nici "analitic", nici "sintetic". Principiul de bază al acestui tip este: determinări interne ("paradigmatice") pentru funcţiuni interne (nerelaţionale) şi determinări externe (sintagmatice: perifraze) pentru funcţiuni externe (relaţionale).

În al treilea rînd, toate limbile romanice occidentale, împreună cu franceza şi, de data aceasta, şi cu italiana şi dalmata, reprezintă o **arie lingvistică** continuă de afinitate istorică secundară datorită influenţelor comune ori reciproce şi, mai ales, contribuţiei constante a latinei clasice la formarea şi dezvoltarea acestor limbi. În această arie, se pot deosebi trei "subarii": subaria galo-romanică (franceza, franco-provensala, occitana cu gascona), subaria ibero-romanică (portugheza, spaniola, catalana) şi subaria italo-romanică (italiana cu toate dialectele ei, deci şi cu cele septentrionale; sarda, reto-romana şi dalmata).

Aceasta explică extraordinara unitate a limbilor romanice, în afară de franceza modernă (diferită din punct de vedere tipologic) şi de limba română (separată din punct de vedere "areal"); cu excepţia francezei moderne şi a românei, limbile romanice reprezintă o unitate nu numai genealogică, ci şi tipologică şi "areală".

4. *Limba română.*

Care este deci poziţia limbii române între limbile romanice? Ce ne spun în această privinţă criteriul genealogic, cel tipologic şi cel "areal"?

4.1. Din punct de vedere genealogic, limba română este, în primul rînd, pur şi simplu **latină** sau **neolatină** în toate aspectele ei "moştenite" sau dezvoltate din cele moştenite şi care reprezintă structurile ei esenţiale. În al doilea rînd, româna ţine genealogic de "Romania orientală" şi prezintă deci cele mai multe coincidenţe "originare" (conservări şi dezvoltări comune) cu italiana, mai ales cu italiana centrală şi meridională: "dacă toate limbile romanice sînt "surori", italiana şi româna sînt surori gemene" (G. Bonfante). În al treilea rînd, atît prin elementele latine care-i sînt specifice (elemente păstrate numai în limba română ori în unul sau altul din

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

dialectele ei, mai ales în dialectul dacoromân) şi prin coincidenţele cu alte zone conservatoare din Romania (cu sarda — zonă "izolată" — şi cu portugheza-spaniola, zonă "laterală", în sensul lui M. Bartoli, ca şi româna), cît şi prin "divergenţa" originară, în cadrul latinei vulgare dunărene (datorită, în parte, substratului ei specific şi influenţei greceşti vechi directe), şi prin cea ulterioară (datorită, tot numai în parte, influenţei slave şi influenţei greceşti bizantine), limba română reprezintă o **unitate autonomă** în cadrul latinităţii în general şi în cadrul Romaniei orientale. Şi, anume, o unitate foarte omogenă: "Tot ceea ce deosebeşte limba română, pe de o parte, de limba latină şi, pe de alta, de celelalte limbi romanice e comun celor patru dialecte" (S. Puşcariu). În această privinţă, limba română ca limbă istorică este, precum se ştie, mai unitară decît alte limbi romanice: mult mai unitară decît limba istorică italiană (în care dialectele primare prezintă diferenţe uneori radicale), mai unitară decît franceza şi cel puţin tot atît de unitară ca spaniola istorică, cu cele trei dialecte primare ale ei (astur-leonez, castilian, navaro-aragonez).

4.2. Din punct de vedere tipologic, limba română corespunde exact tipului lingvistic romanic general (fără franceza modernă). Ba chiar îi corespunde mai bine decît altei limbi romanice; de exemplu, prin faptul că are articolul hotărît enclitic, prin marcarea dublă a multor forme de plural *(pas — paşi, cal — cai, roată — roţi, floare — flori)*, prin faptul că a înlocuit în mod consecvent **toate** comparativele de tipul *maior, melior* etc. Din acest punct de vedere e mai avansat uneori dialectul dacoromân; alteori, cel aromân; acesta din urmă, de exemplu, prin faptul că şi la nominativ are astăzi nu numai *eu*, ci şi *mine* şi pentru *tu* are numai *tine* (adică, de fiecare dată, formele dialectale corespondente).

4.3. Din punct de vedere areal, limba română, cu toate dialectele ei, reprezintă o arie autonomă în spaţiul lingvistic romanic, arie opusă marii arii romanice occidentale, adică tuturor celorlalte limbi romanice: tocmai din acest punct de vedere româna este azi singura reprezentantă a latinităţii orientale (din punct de vedere genealogic e numai o unitate secundară în cadrul Romaniei orientale; şi din punct de vedere tipologic nu e o unitate autonomă).

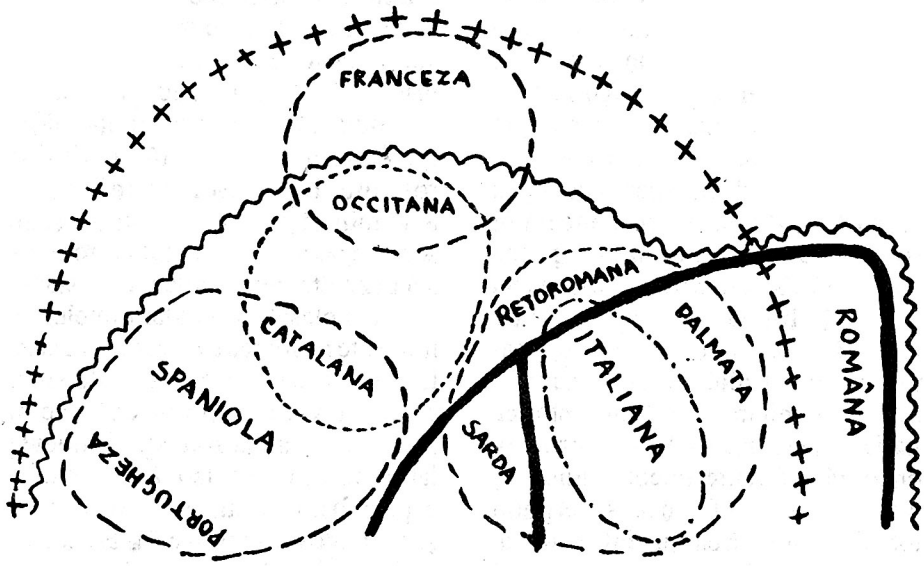
Autonomia areală a limbii române în cadrul latinităţii e determinată în primul rînd — şi în sens negativ — de faptul că româna s-a dezvoltat fără influenţa constantă a latinei clasice şi în afara reţelei de influenţe reciproce care caracterizează limbile romanice occidentale, mai ales la nivelul limbilor comune şi literare (în limba română, influenţa latină clasică şi neolatină occidentală e, pînă foarte tîrziu, numai marginală şi sporadică ori indirectă). E ceea ce îl făcea pe W. Meyer-Lübke să considere româna ca dezvoltarea cea mai "autentică" ("spontană" şi "naturală") a limbii latine (vulgare). De altfel, o intuiţie asemănătoare (deşi foarte şubred fundată şi greşit explicitată) o avusese deja M. Raynouard, care considera limba română ca dezvoltată direct din latină, fără faza intermediară romanică, pe care el o identifica cu provensala. Şi nici Petru Maior nu era prea departe de aceeaşi intuiţie.

În al doilea rînd — şi în sens pozitiv —, autonomia areală a limbii române e determinată de substratul ei specific, de influenţa slavă şi de contactele cu alte limbi neromanice în spaţiul dunărean (cărora, în aria

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

occidentală, li se opun alte substraturi, mai ales cel celtic, şi influenţa germanică). Prin substrat şi prin aceste contacte cu alte limbi, româna a fost atrasă într-o altă ligă lingvistică, aşa-zisa ligă lingvistică balcanică. Acest fapt nu trebuie înţeles în sensul că limba română ar fi fost numai influenţată de alte limbi: în realitate, influenţele au fost reciproce. Cum am arătat de mai multe ori (v., de exemplu, "Balkanismen oder Romanismen?", *Fakten und Theorien*, Tübingen, 1982, pp. 37—43), latina dunăreană şi preromâna au contribuit în mod decisiv la constituirea ligii lingvistice balcanice; şi foarte multe "balcanisme" sînt totodată "romanisme".

4.4. Poziţia limbii române între limbile romanice considerată de acord cu cele trei criterii de clasificare pe care le-am adoptat este aşadar următoarea:

frontiera genealogică între "Romania occidentală" şi "Romania orientală"
limită tipologică
limită "areală"
limite de arii secundare

5. *Dialectul dacoromân.*

5.1. Într-o limbă, ca şi în procesul de formare a unei limbi istorice, schimbarea lingvistică este în acelaşi timp **divergenţă** (faţă de limba anterioară) şi convergenţă, atît semantică, cît şi materială, prin răspîndirea inovaţiilor de la un vorbitor la altul, de la un grai la altul; şi, se înţelege, şi **paralelism**, în măsura în care schimbarea e realizare a posibilităţilor aceluiaşi sistem în norme diferite ori realizare progresivă a aceluiaşi tip lingvistic în sisteme diferite. Printr-o divergenţă-convergenţă în acest sens în cadrul latinei vulgare dunărene s-a ajuns la ceea ce numim "româna comună" (Urrumänisch). Pe cînd divergenţa ca atare, ca şi paralelismul funcţional şi conservările (adică "neschimbarea"), nu implică unitate "areală", convergenţa, mai ales cea materială (fonetică şi morfologică), implică o astfel de unitate. Între graiurile preromâne a existat deci continuitate "areală". Altfel nu ne putem explica

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

trăsăturile care, nefiind nici simple conservări, nici fapte de paralelism numai funcțional (și nu totodată și material), sînt totuși comune tuturor dialectelor, nici inovațiile de același fel (ca, de exemplu, palatalizarea labialelor) care se întîlnesc în cel puțin două dialecte. Aceasta nu înseamnă că româna comună trebuie să fi fost o unitate cu totul omogenă (nu există limbi "naturale" monolitic unitare!), nici că tot ceea ce, în unele graiuri românești, e dezvoltare de fapte latino-vulgare trebuie să fi fost cîndva comun tuturor dialectelor, nici că inovațiile care separă astăzi dialectele românești ar fi toate ulterioare fazei române comune. Înseamnă numai că în spațiul lingvistic preromân au existat curente de convergență care au ajuns să cucerească în întregime acest spațiu, altele care au cucerit numai o parte din același spațiu și altele care au atins numai acele graiuri care urmau să constituie mai tîrziu dialectele limbii române. De altfel, chiar și dialectul dacoromân, atît de unitar în comparație cu multe dialecte ale altor limbi romanice, e, foarte probabil, produsul unei convergențe între două tipuri de graiuri (continuate, în parte, de graiul "moldovenesc" și de cel muntean). Tot rezultatul unei convergențe, la un nivel mai înalt, este și limba română comună (*Gemeinrumänisch*) și literară: în acest proces de convergență — cu puține excepții (cum ar fi cea a diftongului *îi* în *cîine, pîine, mîini*, care, de altfel, nici pînă astăzi nu e cu totul general în limba scrisă, și încă mai puțin în limba vorbită) —, fiecare grai (comun și literar) a renunțat la anumite trăsături regionale în favoarea altor trăsături mai generale ori susținute de tradiția scrisă. Astfel, la nivelul "exemplar" al acestei limbi, avem astăzi, de exemplu, pe de o parte, *zînă, zic*, nu *dzînă, dzîc*; *cer, cine*, nu *ser, sine*; *joc* și *ger*, nu *zoc, zer*; dar, pe de altă parte, *cred, văd, aud, pun, spun*, nu *crez, văz, auz, pui, spui; ușă, mătușă*, nu *ușe, mătușe*).

Această ultimă convergență privește numai dialectul dacoromân. După despărțirea geografică a dialectelor (care, de altfel, n-a fost nici subită, nici simultană), procesele de convergență nu s-au mai produs în tot spațiul lingvistic românesc, ci numai în fiecare dialect în parte și, în dialectele sud-dunărene, în mai mică măsură decît în dialectul dacoromân și, în general, numai la nivelul graiurilor regionale. Încercarea de a elabora o limbă comună dacomacedoromână a rămas o încercare izolată; încercările unor reprezentanți ai Școlii Ardelene de a introduce aromânisme (de ex., *vrută* pentru "iubită") în dacoromâna literară n-au avut nici un efect asupra limbii române comune, și influența dacoromână asupra aromânei e numai sporadică ori superficială și limitată la nivelul cult și literar.

5.2. Poziția dialectului dacoromân în cadrul limbii istorice române e rezultatul acestor procese de divergență și convergență anterioare și ulterioare despărțirii dialectelor, precum și al influențelor exercitate asupra acestui dialect, mai ales după despărțirea sa de celelalte dialecte.

5.2.1. Din punct de vedere genealogic, dialectul dacoromân este astăzi, pe de o parte, cel care păstrează cele mai multe elemente latine specifice și nespecifice și, pe de alta, cel mai "avansat" din punct de vedere fonetic și gramatical (de exemplu, în ceea ce privește dezvoltarea sistemului verbal și formarea cuvintelor); celelalte dialecte sînt, în general, mult mai conservatoare și mai puțin "dezvoltate".

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

5.2.2. Din punct de vedere tipologic, toate dialectele româneşti ţin de acelaşi tip lingvistic. Dar, în cadrul acestui tip romanic general (cu excepţia francezei moderne), dialectul dacoromân a dezvoltat un subtip caracterizat prin hipertrofia determinării, mai ales a determinării nominale. Astfel, în dacoromână avem nu numai "omu-*l*", ci şi "*cel* bun", "*cei* doi", şi, mai puţin generalizate în vorbirea curentă (şi deloc în unele graiuri), "*al doilea*", "*al meu*", "*ai mei*", "*ale mele*"; avem "articolul ordinal"-*le-a* ("al patru"-*le-a*) şi "articolul pronominal" -*a*: "acest*a*", "acel*a*", "aceşti*a*", "acest*ea*", "atît*a*", "uno*ra*", "altor*a*", "căruia", "aş*a*"; în vorbirea curentă şi în cea populară, sau regional, şi acum*a*, aice*a*, atunce*a*, alătur*ea*, unii*a*, alţii*a* etc. De acelaşi fenomen general ţin: prepoziţiile compuse (*din, de la, dintre, prin, printre, peste, despre* etc.), sistematic dezvoltate şi mult mai numeroase în dacoromână decît în celelalte dialecte; vocativul de identificare cu -*le*, -*o*, -*lor*: "domnul*e*", "dracul*e*", "porcul*e*, "prostul*e*", "proast*o*", "porcil*or*" (= "tu, care eşti *x*", "voi, care sînteţi *x*"); diferenţierea strictă între identitatea "externă" sau "reciprocă" ("*acelaşi* om"), identitatea "internă" sau "reflexivă" ("eu *însumi*", "omul *însuşi*") şi identitatea "iterativă" ("*tot* eu", "*tot* acela", "*tot* acolo", "*tot* atunci"); *pe* ca morfem nu numai "de acuzativ", ci şi de determinare (cf. "caut un prieten" / "*îl* caut *pe* un prieten") etc. Hipertrofia determinării (nominale), considerată de E. Lewy drept trăsătura tipologică caracteristică a limbii române, e caracteristică, în realitate, numai pentru dialectul dacoromân.

5.2.3. Din punct de vedere "areal", dialectul dacoromân e caracterizat:

a) prin influenţa maghiară, influenţă, ce-i drept, limitată la vocabular, dar care uneori a pătruns pînă în vocabularul de bază, atît în graiuri, cît şi în limba comună (*chip, fel, gînd, neam, oraş, seamă, a bănui, a cheltui* etc.);

b) prin faptul că a dezvoltat o limbă comună şi literară supradialectală; şi

c) prin influenţa latină clasică şi neolatină occidentală (nu numai franceză) la nivelul limbii comune şi literare. Această influenţă n-a fost numai adoptare pasivă de elemente latine şi occidentale în cadrul limbajelor tehnice şi ştiinţifice, ci şi adaptare la sistemul limbii române, dezvoltare de virtualităţi ale acestei limbi, creaţie sistematică stimulată doar de influenţa occidentală (aşa, de exemplu, în domeniul verbelor, avem astăzi, în "familia" lui *a duce*, pe lîngă *a aduce*, şi a *conduce, a introduce, a produce, a reduce, a traduce* etc., în "familia" lui *a pune*, pe lîngă *a apune, a supune, şi a depune, a impune, a opune, a propune* etc.). Foarte multe dintre aceste elemente au fost integrate în limba vorbită "uzuală" (*Umgangssprache*) şi multe au pătruns şi în graiurile populare. Astăzi, nu mai putem vorbi şi scrie româneşte, la un nivel cîtuşi de puţin cult, fără neologisme latino-occidentale.

Prin influenţa maghiară, dacoromâna n-a fost atrasă într-o altă arie lingvistică (aşa cum n-a fost atrasă în alte arii prin influenţa neogreacă şi turcească). Prin influenţa latino-occidentală însă — influenţă care începe cu primele scrieri şi tipărituri în limba română, dar devine masivă în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea şi mai ales în sec. al XIX-lea —, dacoromâna cultă, fără a fi desprinsă

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

de liga lingvistică "balcanică", a fost reintegrată în aria

culturală romanică şi constituie astăzi doar o subarie cu trăsături specifice în spaţiul lingvistic romanic. În schimb, celelalte dialecte n-au ajuns să dezvolte norme idiomatice supraregionale; nici măcar dialectul aromân, singurul orientat în acest sens, prin faptul că posedă literatură scrisă, n-a avansat prea mult în această direcţie şi se află încă într-o fază incipientă. În afară de aceasta, prin influenţele masive care s-au exercitat asupra lor, dialectele sud-dunărene au fost atrase în subarii diferite în cadrul ariei "balcanice": istroromâna, prin influenţa croată; aromâna, prin influenţa neogreacă; meglenoromâna, prin influenţa greacă şi bulgară.

6. *Aşa-zisa "limbă moldovenească".*

Zic "aşa-zisa", fiindcă o limbă moldovenească diferită de limba română, sau chiar şi numai de dialectul dacoromân, pur şi simplu nu există: e o himeră creată de o anumită politică etnico-culturală străină, fără nici o bază reală.

6.1. Într-adevăr, limba vorbită de populaţia băştinaşă şi majoritară între Prut şi Nistru — şi, în parte, şi dincolo de Nistru — ţine în toate privinţele de dialectul dacoromân. Tot ceea ce e caracteristic pentru dacoromână şi desparte acest dialect de celelalte dialecte româneşti e caracteristic şi pentru graiul românesc din Basarabia şi din Transnistria. Ba mai mult: acest grai nu constituie nici măcar un grai autonom, cu trăsături specifice, în cadrul dacoromânei, cum ar fi, de exemplu, graiul bănăţean sau cel maramureşean.

6.1.1. Din punct de vedere tipologic, graiul "basarabean" ţine de tipul lingvistic romanic în realizarea românească a acestuia (adică cu aceleaşi preferinţe în cadrul acestui tip) şi de subtipul dacoromân, cu aceeaşi hipertrofie a determinării şi cu aceleaşi "tendinţe": multe forme "înaintate" în acest sens (ca *uniia, alţiia, aicea, atuncea,* sau chiar *aşă-ia, atîta-ia, acolo-ia, aista-ia)* sînt caracteristice şi pentru graiul popular şi regional din Basarabia.

6.1.2. Şi din punct de vedere "areal", graiul basarabean e cuprins în aria dacoromână, prezentînd aceleaşi trăsături caracteristice, inclusiv influenţa maghiară şi constituirea limbii comune (la a cărei dezvoltare şi fixare au contribuit, încă sub regimul ţarist, şi o seamă de scriitori şi învăţaţi din Basarabia), şi, în pofida influenţelor străine, n-a fost atras în altă arie ori subarie lingvistică. Rusificarea sistematică (mult mai intensă sub comunism decît sub ţarism) a eşuat, în fond, în ceea ce priveşte limba ca atare. A implicat numai adoptarea limbii ruse pe lîngă limba română sau, cel mult, pierderea limbii române şi înlocuirea ei cu limba rusă la o seamă de vorbitori: a fost, deci, o rusificare a multor vorbitori (mai ales dintre cei mai mult sau mai puţin culţi), nu propriu-zis o rusificare a limbii, care, în vorbirea populară, şi-a păstrat intacte structurile şi procedeele esenţiale. Rusismele de semantică şi sintaxă (calcurile lingvistice), frecvente în vorbirea vorbitorilor bilingvi (care, din lipsa de educaţie lingvistică românească, nu cunosc în aceeaşi măsură şi cu suficientă diferenţiere ambele limbi), sînt totuşi şi pînă astăzi numai fapte de interferenţă, lipsite de orice regularitate; şi, din perspectiva limbii române, sînt numai **greşeli de limbă** — greşeli pe care vorbitorii monolingvi sau practic monolingvi (în particular, ţăranii) nu le comit şi intelectualii scrupuloşi în întrebuinţarea limbii le evită, nu

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

reguli şi norme noi integrate în sistemul lingvistic. În fonetică, pronunţarea velară a lui l, care se observă la unii vorbitori culţi, nu are valoare fonologică şi nu e populară; iar palatalizările tipic ruseşti nici nu se constată în vorbirea autohtonilor. Şi rusismele de vocabular, oricît de numeroase ar fi, ţin de vastul domeniu al nomenclaturilor "tehnice", nu de lexicul structurat, şi n-au pătruns în vocabularul de bază. Într-un cuvînt, în graiul basarabean autentic, nu se constată nici un fapt comparabil, de exemplu, cu adoptarea aspectului verbal de tip slav în istroromână, cu fonemele δ, γ, θ din aromână ori cu împrumuturile lexicale relativ recente care au pătruns în lexicul structurat şi în vocabularul de bază al dialectelor sud-dunărene.

6.1.3. Susţinătorii existenţei unei limbi "moldoveneşti", confundînd criteriul genealogic cu criteriul "arcal" şi istoria lingvistică cu istoria politică, cred (sau, cel puţin, afirmă) că, independent de importanţa influenţei ruseşti "interne", limba moldovenească s-ar fi despărţit de limba română şi ar fi devenit o limbă autonomă printr-un proces de diferenţiere — de divergenţă pozitivă şi negativă —, datorită unei împrejurări istorice externe, anume anexării Basarabiei la Imperiul rus, în 1812. Cu alte cuvinte, graiul "moldovenesc" din Basarabia şi graiul, tot moldovenesc, de la vest de Prut, separate politiceşte, s-ar fi dezvoltat în sens diferit sau ar fi gravitat în direcţii diferite (unul rămînînd moldovenesc şi celălalt devenind român), astfel încît frontiera Prutului ar fi devenit cu timpul şi o frontieră lingvistică, încă din epoca ţaristă.

E o teză lipsită de orice temei, fiindcă:

a) din punct de vedere lingvistic, graiul basarabean nu s-a despărţit niciodată (şi nici pînă acum) de limba vorbită în dreapta Prutului;

b) acest grai nu ţine numai de graiul "moldovenesc";

c) linia Prutului nu reprezintă o frontieră lingvistică (nu există nici un fenomen important de divergenţă şi convergenţă care să separe graiul basarabean de dacoromâna din dreapta Prutului); şi

d) graiurile din dreapta şi din stînga Prutului, româneşti dintotdeauna, se considerau şi explicit româneşti cu mult înainte de anexarea Basarabiei de către ruşi.

În realitate, din punct de vedere strict genealogic, graiul basarabean nu reprezintă la nici un nivel o unitate lingvistică autonomă. Nu constituie o limbă, alta decît limba română, nici un dialect al limbii române la nivelul celor patru dialecte istorice, nici un grai autonom în cadrul dialectului dacoromân, ba chiar nici un subgrai autonom în cadrul graiului dacoromân moldovenesc: e numai secţiunea din stînga Prutului a aceluiaşi sistem de graiuri şi subgraiuri pe care-l constatăm în dreapta Prutului. Cum se poate convinge oricine, consultînd hărţile din *Atlasul lingvistic român* (care cuprinde şi Basarabia întreagă şi cîteva puncte din Transnistria) şi comparîndu-le cu hărţile din *Atlasul lingvistic moldovenesc*, graiul din nordul şi din centrul Basarabiei ţine de graiul moldovenesc propriu-zis, care, precum se ştie, se întinde şi în nordul Transilvaniei (şi, în nord, numeroase isoglose unesc graiul basarabean cu toate graiurile din nordul spaţiului lingvistic românesc, pînă în Maramureş), iar graiul din sud ţine de graiul muntean, ca şi graiul din sudul Moldovei dintre Prut şi Carpaţi (singura deosebire e că în

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

Basarabia limitele între graiul moldovenesc şi cel muntean se prezintă ceva mai la sud decît în dreapta Prutului). Nici o isoglosă esenţială nu corespunde liniei Prutului: nici una nu merge de la nord la sud; toate merg de la vest la est, tăind linia Prutului de-a curmezişul.

Am examinat în această privinţă hărţile sintetice din *ALRM*. Şi rezultatul e următorul: în toate cazurile în care Basarabia constituie o zonă lingvistică continuă (sau practic continuă), această zonă întrece cu mult graniţele Basarabiei, cuprinzînd mare parte din teritoriul lingvistic românesc; şi, de multe ori, formele respective coincid cu cele din limba comună şi literară. De cele mai multe ori însă, Basarabia nu constituie o singură zonă continuă, ci cel puţin două zone, cu forme care se prezintă şi în dreapta Prutului, nefiind deci specifice Basarabiei în aceste zone. Şi, în anumite cazuri, formele din sud (munteneşti!) se prezintă pînă şi dincolo de Nistru (unde corespund, probabil, unei colonizări din sud ori teritoriului episcopiei Proilavei). Formele în acelaşi timp generale (cuprinzînd toată Basarabia) şi specifice (cu limita la Prut) se constată extrem de rar; şi numai în vocabular. Numai aproape specific şi aproape general e *pleşcat*, "chel" (care apare şi în Bucovina şi pentru care, la sud, apare şi "*chel*"); generale, dar nu cu totul specifice sînt *lănţuh* — *lănţug*, "lanţ" (înregistrat şi în Bucovina de nord) şi *baistruc*, "copil din flori" (înregistrat şi în Bucovina şi într-un punct din Moldova din dreapta Prutului); specifice, dar nu absolut generale sînt *grieri*, "creieri", şi *cleioancă*, "muşama"; cu totul specifice şi generale (cel puţin după acest atlas) sînt numai *sobor*, "catedrală", şi *sărnice*, "chibrituri". Şi chiar dacă toate aceste forme şi alte cîteva ar fi generale şi totodată specifice, asemenea elemente n-ar putea asigura autonomia graiului basarabean. Cu cîteva *cleioance*, cu cîteva *sărnice* şi cu cîţiva *baistruci* nu se face o limbă!

Graiurile din stînga şi din dreapta Prutului n-au evoluat deci în direcţii diferite "încă din epoca ţaristă", dat fiind că şi pe la 1940 erau, în fond, identice. Prin urmare, teza existenţei unei limbi moldoveneşti diferite de limba română este, atunci cînd e de bună credinţă, o iluzie şi o greşeală, cel puţin extrem de naivă; iar cînd e de rea-credinţă, e o fraudă ştiinţifică.

6.1.4. Dar să admitem că nu e vorba de graiurile populare, ci de limba "cultă" — de limba comună (supradialectală) şi literară —, ştiind că nu e just să se compare la acelaşi nivel limba cultă din dreapta Prutului cu graiurile populare din Basarabia, deşi existenţa unei limbi moldoveneşti autonome se afirmă tocmai cu privire la aceste graiuri şi deşi genealogia limbilor şi dialectelor nu se stabileşte pe baza formelor lor culte, comune sau literare, care sînt un produs ulterior al unităţilor genealogice. În acest sens, e cel puţin ciudat că stagnarea şi împilarea limbii române ("moldoveneşti") în Basarabia în timpul regimului ţarist şi dezvoltarea liberă şi organică a aceleiaşi limbi în dreapta Prutului se prezintă ca argumente pentru a susţine că ar fi devenit două limbi diferite. Dar aceste argumente implică cel puţin faptul că o limbă "cultă" (comună şi literară) exista deja în Basarabia la data anexării acestei părţi a Moldovei la Imperiul rus.

Într-adevăr, această limbă exista. Era limba care s-a mai predat în unele şcoli pînă ce a fost strict interzisă (pe la 1870) şi cea a actelor publice, cîte s-au mai scris în limba română în primii ani ai ocupaţiei ruseşti; şi era

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

limba care s-a citit în slujba religioasă pînă cînd — tot pe la 1870 — cărţile româneşti ("moldoveneşti") au fost scoase din biserici şi arse, din ordinul arhiepiscopului rus Pavel. Această limbă era limba română cultă, în acea variantă a ei care se folosea în Moldova, variantă care prezenta, fără îndoială, unele trăsături regionale "moldoveneşti", dar prezenta în primul rînd toate trăsăturile devenite pînă atunci **româneşti generale** la acest nivel: trăsături proprii tradiţiei culte moldoveneşti, dar mai ales trăsături la origine "munteneşti", corespunzătoare tradiţiei coresiene, consacrate de *Biblia* moldo-munteană de la Bucureşti (1688) şi de mult generalizate în limba română scrisă. Şi această limbă se putea considera şi "moldovenească", dat fiind că se folosea în Moldova, dar se considera în primul rînd românească, adică destinată tuturor românilor (pe atunci nimeni nu se gîndea că "moldovenesc" s-ar putea afla în opoziţie cu "românesc"). Deci nu a "devenit" limbă **română** de abia după 1812, printr-o ulterioară influenţă munteneasca şi prin adoptarea de neologisme latine şi occidentale: deja aşa-zisa "Cazanie" a lui Varlaam (1643!), prima carte tipărită în Moldova, se intitulează *Carte românească de învăţătură* şi se adresează întregii "seminţii româneşti"; şi numai cu cîteva decenii mai tîrziu, Dosoftei numeşte limba în care scrie exclusiv "limbă rumânească".

Să admitem, provizoriu, şi că limba cultă ar fi rămas în Basarabia la stadiul de dezvoltare la care ajunsese în 1812. Chiar şi în acest caz, a susţine că, din acest motiv, ar fi devenit, împreună cu graiurile populare care-i corespund, altceva decît ceea ce era, adică nu o formă sau o variantă a limbii române literare, ci o nouă limbă romanică, în rînd cu italiana, spaniola etc. (ba chiar şi cu... româna!), şi că, deci, graiurile identice din stînga şi din dreapta Prutului ar ţine de două limbi romanice diferite, nu e numai absurd, ci e de-a dreptul ridicol. Şi frauda rămîne fraudă; numai că devine încă mai gravă.

Dar, în realitate, stagnarea limbii culte în Basarabia nici n-a fost totală; şi a fost mai mult cantitativă — privind numărul vorbitorilor care o cunoşteau şi o cultivau — decît "calitativă" ori structurală. Cărţile româneşti tipărite în dreapta Prutului au mai circulat mult timp în Basarabia: la început, liber, şi apoi, mai mult sau mai puţin clandestin; cărţi în limba română s-au tipărit pînă destul de tîrziu şi la Chişinău, mai ales — dar nu exclusiv! — pentru uzul bisericesc; intelectualii din cele două părţi ale Moldovei au rămas cît s-a putut în contact între ei; şi — lucru încă mai important — modelul ideal de limbă al scriitorilor şi intelectualilor basarabeni — atît al celor rămaşi în Basarabia, de la Stamati la Mateevici, cît şi, firesţe, al celor trecuţi "în Ţară", de la Alecu Russo şi Donici pînă la Hasdeu şi pînă la Stere — a fost totdeauna limba cultă şi literară din Principate şi apoi din România. Şi tocmai un basarabean ca Alecu Russo a scris pagini dintre cele mai lucide, mai inteligente şi mai cumpătate despre dezvoltarea şi cultivarea limbii române comune şi literare. Ca să nu mai vorbim de cît a făcut Hasdeu pentru progresul românismului şi pentru afirmarea unităţii limbii româneşti de pretutindeni. În tot acest timp, nimeni nu se îndoia de identitatea limbii "moldoveneşti" cu limba română; nici măcar guvernul rus, deşi o numea "moldovenească"; altfel nu s-ar fi îngrijit să interzică importul de cărţi româneşti în

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

Basarabia. Tot în epoca ţaristă, basarabeanul I. Hîncu (Ghinkulov), în gramatica sa publicată la Petersburg în 1840, numeşte limba română "valaho-moldavă" (*valacho-moldavskij jazyk*) şi *romynskij jazyk*, şi preferă această ultimă denumire, pe care o consideră mai cuprinzătoare şi mai adecvată; iar I. Doncev îşi intitulează manualul bilingv publicat la Chişinău în 1865 şi destinat şcolilor din Basarabia ("compusă pentru shólele elementare şi IV classe gimnasiale"): *Cursulu primitivu de limba rumână* [*cu litere latine*!] / *Nacial'nyj kurs rumynskogo jazyka.* Limba moldovenească "diferită de limba română" e o himeră născocită mult mai tîrziu, în Transnistria sovietică.

6.2.1.Dar, dacă o limbă moldovenească deosebită de limba română nu a existat şi nu există ca rezultat al unui proces "natural" şi normal în dezvoltarea istorică a limbilor de cultură, nu s-ar putea construi artificial o asemenea limbă, tot la nivelul limbii culte şi literare, şi anume pe baza graiurilor populare locale? Lingvistica aplicată cunoaşte doar, în situaţii speciale, şi planificarea rapidă a limbilor comune. S-ar putea, se înţelege, şi chiar s-a şi putut, cu rezultatele pe care le cunoaştem cu toţii: e tocmai ceea ce s-a întreprins în Transnistria sovietică şi s-a încercat apoi şi în Basarabia, după a doua ocupaţie rusească, cea comunistă. Dar această întreprindere a fost şi rămîne contradictorie din punct de vedere raţional, absurdă şi utopică din punct de vedere istoric şi practic.

A fost o întreprindere contradictorie fiindcă: a) îşi propunea să elaboreze o nouă limbă "naţională", adică corespunzătoare identităţii etnice şi tradiţiilor poporului "moldovenesc", dar în acelaşi timp deosebită de limba română, şi deci necorespunzătoare aceleiaşi identităţi etnice şi aceloraşi tradiţii; b) aspira la o limbă "populară" (fără neologisme latineşti şi romanice occidentale, "pe care norodul nu le înţelege"), dar în acelaşi timp nepopulară (cu neologisme luate din limba rusă ori create ad-hoc, adesea prin procedee neobişnuite în limbile romanice sau chiar contrare normelor acestor limbi); şi c) preconiza o limbă strict autohtonă (corespunzătoare graiurilor locale) şi în acelaşi timp exclusivă, ceea ce, cum am văzut, e imposibil, dat fiind că graiurile româneşti din stînga Prutului nu constituie o unitate lingvistică omogenă, nici o unitate delimitabilă faţă de graiurile din dreapta Prutului.

Din punct de vedere istoric şi practic, aceeaşi întreprindere a fost de la bun început o absurditate, fiindcă poporul "moldovenesc" nu se afla în situaţia specială a unui popor "nou", încă lipsit de limbă comună şi literară: dispunea de mult, şi la acest nivel, de o limbă proprie; anume, de limba comună şi literară românească. Şi sub regimul sovietic, cînd au vrut să se exprime **în limba lor**, scriitorii de vază din Republica Moldovenească — de la Druţă, Grigore Vieru, Liviu Damian la Matcovschi, Cimpoi, Dabija şi atîţia alţii — au scris pur şi simplu în limba română cultă şi literară, deşi uneori cu justificabile regionalisme. Au optat, deci, spontan pentru produsul istoric natural, nu pentru surogatul hibrid care li se oferea cu atîta insistenţă. Altfel n-ar fi putut corespunde tradiţiilor autentice ale limbii culte şi ale graiului popular din Basarabia.

În sfîrşit, întreprinderea sovietică "moldovenistă" a fost utopică, fiindcă îşi propunea un scop utopic: acela de a separa "limba moldovenească" de limba română. Scop care nu putea fi

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

nicidecum atins. Căci, oricîte rusisme ar fi adoptat şi cu oricîte creaţii ad-hoc s-ar fi încărcat, o limbă bazată pe graiurile "moldoveneşti" şi care păstra structurile esenţiale ale acestora nu putea fi altceva decît o formă a limbii române; o formă, fără îndoială, aberantă şi hibridă, anacronică şi absurdă, dar totuşi formă a limbii române, ba chiar numai a dialectului dacoromân. Şi, firește, nu putea avea nici un efect asupra poziţiei genealogice a graiurilor populare pe care se baza: nu le putea separa de limba română şi, cu atît mai puţin, nu le putea transforma în altă limbă romanică. Un dialect primar al unei limbi istorice se poate într-adevăr despărţi printr-un proces de divergenţă de această limbă şi deveni cu timpul o altă limbă istorică autonomă. Dar graiurile "moldoveneşti", repet, nu constituie un dialect primar al limbii române şi nici măcar un grai autonom în cadrul dialectului dacoromân.

Toate acestea explică şi falimentul total al limbii "moldoveneşti" artificiale în Basarabia. Această limbă a putut fi un timp impusă; dar nu s-a putut impune nici în popor, nici între intelectuali. Dimpotrivă: după nu mulţi ani, a fost înlăturată, nu numai datorită luptei deliberate a scriitorilor pentru mijlocul lor firesc de expresie, ci şi datorită bunului-simţ al vorbitorilor. Şi, de îndată ce limba cultă din Basarabia şi-a regăsit făgaşul ei natural de dezvoltare, norma ideală care s-a impus a fost cea a limbii române comune şi literare. În cursul procesului de renaţionalizare şi de normalizare a limbii culte, care a urmat (şi încă nu s-a încheiat), întrebarea pe care, implicit, şi-au pus-o vorbitorii conştienţi de identitatea lor etnică şi culturală în toate cazurile îndoielnice a fost: "Cum se spune în limba română?", nu: "Cum ar trebui să se spună în limba moldovenească?" Nu "românismele", ci rusismele de formă şi conţinut şi creaţiile ad-hoc au fost (şi continuă să fie) eliminate printr-o operaţie constantă de "selecţie naturală". De pe urma limbii artificiale rămîne, ca o stafie, numai ideea greşită a unei "limbi moldoveneşti" deosebite de limba română, şi numai la răuvoitori şi la vorbitorii naivi şi contaminaţi de ideologia sovietică.

6.2.2. De altfel, utopia "limbii moldoveneşti" a fost numai manifestarea lingvistică a unei întreprinderi mult mai vaste. Într-adevăr, frauda ştiinţifică nu s-a mărginit şi nu se putea mărgini la limbă. Un neadevăr susţinut conştient nu poate trăi singur; are nevoie de alte neadevăruri, pe care le şi implică.

De la limbă s-a trecut deci la literatură şi apoi la toate celelalte forme ale culturii. Se ştie la ce aberaţii s-a ajuns cu privire la literatură într-o anumită perioadă a "moldovenismului" sovietic. Numai scriitorii moldoveni dinainte de 1812 au putut fi acceptaţi fără nici o greutate ca scriitori de limbă "moldovenească" (ce-i drept, "veche") şi deci ca reprezentanţi ai tradiţiei literaturii "moldoveneşti". Scriitorii români din alte regiuni — de la cronicarii munteni la Şcoala Ardeleană şi la Caragiale, Arghezi, Coşbuc, Goga, Rebreanu etc. — au fost, se înţelege, excluşi din această tradiţie: ar fi scris în altă limbă (în limba română) şi ar fi ţinut deci de o literatură "străină" (la Chişinău cărţile româneşti se găseau, cînd se găseau, numai la librăria de cărţi străine).Probleme speciale se puneau însă cu privire la scriitorii moldoveni "occidentali" de după 1812. Cînd au încetat moldovenii din dreapta Prutului să fie "moldoveni" şi au devenit "români"? În 1812? În 1859, o dată cu unirea

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

Principatelor? Ori numai cîndva după 1859? După soluția care se dădea acestei false probleme, Negruzzi şi Alecsandri au fost, alternativ, "moldoveni", "români" şi "moldo-români"; Eminescu şi Creangă, cu precădere "români"; iar scriitorii de mai tîrziu, exclusiv "români". Aşa s-a ajuns să se pretindă că pînă şi Sadoveanu — fiind scriitor "român" — ar fi trebuit "tradus" în limba moldovenească. Se spune că Sadoveanu ar fi comentat, cu rostirea lui moldavă: "Audz mişăii! Sî ma traducî pi mini în limba me!" Şi, dacă ar fi fost coerenți, susținătorii "limbii moldovenești" ar fi trebuit să-i considere scriitori de limbă străină şi pe toți prozatorii şi poeții basarabeni, cel puțin pînă la 1940 — pe Stamati, Russo, Donici, Hasdeu, Mateevici, Buzdugan, Stere etc. —, fiindcă şi aceştia au scris toți, şi au vrut să scrie, româneşte, nu "moldoveneşte". Cine ar mai fi rămas atunci în literatura "moldovenească" propriu-zisă?

Tot de la limbă s-a trecut la popoare şi la identitatea etnică, istorică şi culturală a acestora. Dat fiind că limba "moldovenească" trebuia să fie altă limbă decît limba română, cu atît mai mult trebuiau să fie alte limbi dialectele româneşti sud-dunărene. Şi acestor limbi diferite trebuiau să le corespundă ca entități diferite popoarele care le vorbesc. Deci, nu o singură limbă romanică orientală, limba română, şi un singur popor neolatin în Europa dunăreană, ci cinci limbi romanice şi, prin urmare, cinci popoare neolatine (mai mult sau mai puțin slavizate): istroromânii, aromânii, megle-românii, "românii" (dacoromânii!) şi "moldovenii". Mai ales "românii" (inclusiv moldovenii "români" din dreapta Prutului) trebuiau să devină un popor străin şi chiar un popor dușman moldovenilor. Aşa, între altele, "ocupanții români" ar fi oprimat cultura națională a moldovenilor şi ar fi impus în Basarabia, între 1918 şi 1940, cultura lor străină şi o limbă pe care "norodul nu o înțelegea" (poate norodul ucrainean, rus sau găgăuz, că doar norodul moldovenesc nu putea să nu-şi înțeleagă limba). S-a ajuns astfel la binecunoscuta falsificare a întregii istorii, nu numai culturale, ci şi politice, a moldovenilor şi a tuturor românilor.

Multe din aceste aberații au fost, ce-i drept, retractate, sau cel puțin nuanțate, în literatura ştiințifică de nivel superior. Chiar şi utopia lingvistică s-a năruit. Dar convingerile nebuloase pe care le produseseră la nivelul ideologiei populare naive au persistat; şi încă mai persistă. Utopia trece, efectele rămîn.

6.2.3. Acțiunea "moldovenistă" sovietică s-a prezentat totdeauna şi explicit ca avînd în primul rînd un scop politic, în aparență, generos şi nobil: acela de a afirma şi a promova identitatea națională specifică a poporului moldovenesc dintre Prut şi Nistru (şi de dincolo de Nistru). E adevărat că scopul a fost în primul rînd, ba chiar exclusiv, politic. Dar de generozitate, noblețe, naționalitate etc. nu poate fi vorba dacă ținem seama de premisele reale ale acestei acțiuni şi de sensul în care ea a înțeles identitatea (anume ca **neidentitate**). Identitatea unui popor nu se afirmă negîndu-i-o şi suprimîndu-i-o. Nu se afirmă identitatea poporului "moldovenesc" din stînga Prutului separîndu-l de tradițiile sale autentice — reprezentate în primul rînd de limba pe care o vorbeşte —, desprinzîndu-l de unitatea etnică din care face parte, tăindu-i rădăcinile istorice şi altoindu-l pe alt trunchi ori în vid. Aceasta nu e afirmare, ci, dimpotrivă, anulare a identității

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

naționale, istorice și culturale, a poporului "moldovenesc": e ceea ce în Republica Moldova se numește, cu un neologism binevenit, "mancurtizare". Și "mancurtizarea" e genocid etnico-cultural. Din punct de vedere politic, promovarea unei limbi "moldovenești" deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este deci un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puțin grav decît genocidul rasial, chiar dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci numai anularea identității și memoriei lor istorice.

6.3. Ni se spune însă că, cel puțin pentru o parte din "moldovenișți", problema limbii nu s-ar mai pune în acești termeni, ci numai ca o chestiune de nume: se știe și se recunoaște că limba română și limba moldovenească sînt una și aceeași limbă și se propune numai să se numească cu două nume diferite ("română" în România, "moldovenească" în Republica Moldova).

Dar și această versiune "discretă" e lipsită de fundament. Limba română n-a fost niciodată numită — și nu se poate numi — "română" sau "moldovenească", fiindcă *român*, *românesc* și *moldovean*, *moldovenesc* nu sînt termeni de același rang semantic (*moldovean, moldovenesc* se află la nivelul termenilor *muntean, oltean, bănățean, ardelean, maramureșean*, pe cînd *român, românesc* e termen general pentru toată limba româna istorică și pentru limba română comună și literară); a fost numită cîndva, mai ales de străini, "*moldavă* sau *valahă*", ceea ce nu e același lucru. Și, în lingvistică, *moldovenesc*, cu privire la limbă, se aplică numai unui grai (în cadrul dialectului dacoromân) a cărui arie nu coincide cu Moldova (deși cuprinde o mare parte din ea); dar *limba* "moldovenească", fiind identică cu limba română, nu poate fi identică cu acest grai și nu trebuie confundată cu el. Pe de altă parte, "moldoveni" nu sînt numai locuitorii băștinași din Republica Moldova, ci și locuitorii Moldovei "mici" din dreapta Prutului, și românii bucovineni; și aceștia nu numesc limba lor comună și literară "moldovenească", ci "română" sau "românească". Singurul argument care se prezintă în favoarea denumirii duble e că aceeași limbă se vorbește în două state diferite. Dar nu e un argument valabil. Limba germană nu se numește "austriacă" în Austria și cea engleză nu se numește "australiană" în Australia, "statouniteană" (?) în Statele Unite etc. Pe lîngă aceasta, limba română nu se vorbește numai în România și în Republica Moldova, ci și în afara granițelor acestor țări, și ne întrebăm, dacă se admite denumirea dublă, cum ar trebui să se numească limba vorbită de românii din Ucraina, din Ungaria, din Serbia, din Bulgaria.

Pe de altă parte, denumirea dublă duce la aceleași confuzii ca și teoria celor două limbi diferite și poate implica aceleași urmări cît privește identitatea etnică și culturală a vorbitorilor. Într-o statistică ucraineană publicată în Occident, ni se spune că în Ucraina, printre alte minorități, locuiesc 140.000 de români și 330.000 de moldoveni. "Românii" sînt cei din nordul Bucovinei, din ținutul Herța și din Rutenia subcarpatică' "moldovenii", cei din nordul și sudul Basarabiei și din Transnistria ucraineană. Și în regiunea Cernăuți, moldovenii din Boian sînt "români", fiindcă vorbesc "limba română", și cei din Noua Suliță sînt "moldoveni", fiindcă vorbesc "limba moldovenească" deși vorbesc cu toții exact aceeași limbă. Tot în presa occidentală, citim că în Republica Moldova se vorbește o

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)

limbă "înrudită" cu limba română. Cît de înrudită e, nu ni se spune. Ca germana cu persana, ca germana cu engleza, sau cam ca germana de la Potsdam cu cea de la Berlin? Şi chiar pe mine m-a întrebat cu multă mirare, la Moscova, un profesor universitar cum de mă puteam înțelege cu două studente din Bălți, vorbind ele moldoveneşte şi eu româneşte; şi cînd i-am spus că e aceeaşi limbă, m-a privit cu neîncredere şi suspiciune; pe el, la şcoală şi la universitate, îl învățaseră altceva.

Absurdităţile şi aberaţiile sovieto-moldoveniste au ajuns foarte departe şi au pătruns foarte adînc în ideologia vulgară din multe țări. Nu e bine, deci, să le mai facem şi noi concesii.

7. Nu putem încheia altfel decît cu judecata pe care am emis-o pe baza faptelor reale şi în cadrul teoretic pe care ni l-am propus: a promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic, e o absurditate şi o utopie; şi, din punct de vedere politic, e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi, deci, un act de genocid etnico-cultural.

* * *

Cîteva cuvinte şi cu privire la apelul pe care ne propunem să-l adresăm Parlamentului Republicii Moldova.

S-a întrebat, se pare, cineva şi la Congresul al V-lea al Filologilor Români dacă noi, filologii şi lingviştii care ne ocupăm cu limba română în toate formele ei, deci şi cu graiul moldovenesc ca atare, avem dreptul să impunem Parlamentului unui stat independent numele pe care trebuie să-l dea limbii acestui stat. Într-adevăr, nu avem dreptul; avem datoria. Nu, se înțelege, să-i "impunem" ceva, ci să-i arătăm care este adevărul ştiinţific şi istoric şi să-l avertizăm cu privire la orice uneltire împotriva acestui adevăr, ca nu cumva să facă o greşeală care ar putea avea urmări extrem de grave. Cine, cu bună ştiinţă, nu protestează şi permite să se facă o astfel de greşeală, se face şi el vinovat, ba chiar mai vinovat decît cine comite greşeala din neştiinţă. Tocmai dacă respectăm acest Parlament, sîntem datori să-l considerăm de bună credinţă, doritor de a stabili şi a promova adevărul şi doritor de a respecta identitatea etnică şi culturală a poporului băştinaş şi majoritar din republică, cel puţin în măsura în care respectă identitatea etnică şi culturală a populaţiilor minoritare conlocuitoare; şi avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol şi de ocară în faţa istoriei.

BDD-A27136 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:04:12 UTC)